

שפת הסימנים של כפר קאסם: בכפר קאסם, עיר בת כ- 20,000 תושבים באזור המשולש במרכז הארץ, יש מעל מאה אנשים חירשים וכבדי שמיעה. החירשות נפוצה בעקב בשני בתי אב בעיר. אין מסמכים כתובים המתעדים את ההיסטוריה של החירשות במקום, והעובדות המובאות כאן מבוססות על ראיונות שערכנו עם אנשים חירשים בכפר ועם בני משפחותיהם השומעים. מראיונות אלו עולה כי החירשת המבוגרת ביותר בכפר היתה בת שמונים לערך השנה (לצערנו היא נפטרה לפני כמה חודשים). לאישה זו היו דודים ודודות חירשים, ומכאן ניתן להסיק שהחירשות בכפר החלה לפני כ- 100 שנה בערך, בהערכה זהירה. על-פי זיכרונותיהם של אנשים שראינו, אישה חירשת מדרום הארץ נישאה לגבר שומע מכפר קאסם לפני כמאה שנה, ולבני הזוג נולדו כמה ילדים חירשים. בשנות העשרים ועד שנות הארבעים של המאה הקודמת היו בכפר קאסם כ- 1,800 תושבים, מתוכם 12 היו חירשים (שבעה גברים וחמש נשים). בשנות השבעים והשמונים עלה מספר החירשים בכפר ל 31 (14 גברים ו- 17 נשים).¹

אנשים חירשים בני 60 שנה מספרים שבילדותם הם נהגו להתרועע עם אנשים חירשים אחרים בכפר, ויצרו עמם מעין קבוצה חברתית. תחושת – "הביחד" הזו קיימת גם כיום. האנשים החירשים בכפר נוהגים להיפגש זה עם זה, הן במועדון החירשים והן בבית של אחת הנשים החירשות, המשמש כמקום מפגש. האנשים בקבוצת גיל זו משתמשים בשפת סימנים מקומית שהתפתחה בכפר קאסם, שפת הסימנים של כפר קאסם (Kafar Qasem Sign Language, KQSL). שפה זו שונה משפת הסימנים הישראלית באוצר המילים שלה (Kastner et al 2014) ובמבנים הדקדוקיים הקיימים בה. שפה זו משמשת לא רק בין החירשים לבין עצמם; גם בני משפחה שומעים, וכן חברים ושכנים מקבוצת גיל זו, יודעים את שפת הסימנים המקומית, ומשתמשים בה בטבעיות לתקשר עם החירשים. מצב זה, שבו אנשים חירשים ושומעים מתקשרים ביניהם בשפת הסימנים, היה קיים בכפר מאז שהאנשים זוכרים את עצמם. אנשים צעירים יותר, בשנות ה-40-50 לחייהם, שנחשפו גם לשפת הסימנים הישראלית (במערכת החינוך ודרך מפגשים חברתיים עם חירשים יהודים), יודעים הן את שפת הסימנים המקומית והן את שפת הסימנים הישראלית. הם משתמשים בשפה המקומית בעקב כדי לתקשר עם אנשים מבוגרים יותר, ומשתמשים בשפת הסימנים הישראלית לתקשורת עם בני גילם ועם אנשים צעירים יותר, וכן עם חירשים יהודים. אנשים חירשים בני פחות מ-40 באו במגע הדוק עם שפת הסימנים הישראלית, וזו השפה שהם משתמשים בה. חלקם מתקשים להבין את שפת הסימנים של כפר קאסם. בקבוצת גיל זו יש פחות אנשים שומעים שמכירים את שפת הסימנים ויכולים לתקשר בה.

המפגש עם שפת הסימנים הישראלית ארע בעיקר דרך מערכת החינוך. הגדילה במספר החירשים בשנות ה-70 של המאה שעברה הביאה לפתיחת כיתה לילדים חירשים בבית הספר היסודי במקום ב- 1979. המורה הראשונה של ילדים חירשים בכפר לא ידעה את שפת הסימנים, אך ב- 1985 הגיעה לכפר מורה שהכירה סימנים משפת הסימנים הישראלית והשתמשה בהם. לאחר מכן היא התוודעה גם לסימנים משפת הסימנים המקומית של הכפר, וניסתה לשלב סימנים משפה זו במערכת החינוך, בייחוד בנושאים הקשורים לתרבות הערבית ולאסלאם. כיום יש בכפר קאסם מסגרות למידה לילדים חירשים וכבדי שמיעה במיח"א, בגן טרום-חובה, וישנן שבע כיתות ייעודיות בחטיבת הביניים ובביה"ס התיכון. שפת הסימנים שנמצאת בשימוש במערכת החינוך היא שפת הסימנים הישראלית. בנוסף לבתי הספר, יש כמה מסגרות של חינוך לא פורמאלי לילדים חירשים במקום. ב- 1995 הקימו כמה הורים לילדים חירשים עמותה למען ילדים חירשים בכפר (עמותת כפר קאסם לחירשים ולקויי שמיעה), שהביאה לאחר מכן לפתיחת מרכז לחינוך בלתי פורמאלי לחירשים וכבדי שמיעה בעיר. הנוף הלשוני של החירשים בכפר קאסם משתנה בשנים האחרונות, בשל הכנסת שתל השבלול לסל הבריאות. וילדים רבים בכפר קאסם הושטלו (כיום יש לפחות 30 ילדים מושתלים בכפר). חלק גדול מההורים של הילדים המושתלים נוטים להתנגד לשימוש בשפת הסימנים עם ילדיהם.

הסקירה שהבאנו כאן מראה כי המצב הלשוני של החירשים בכפר קאסם הוא מורכב, וחלק גדול מהחירשים, ובייחוד הצעירים שבהם, מושפעים מאוד משפת הסימנים הישראלית. שפת הסימנים של

¹ נתונים אלו מבוססים על ראיונות שערכה מיעאד סרסור עם אנשים בכפר קאסם.

כפר קאסם היא שפה הנתונה בסכנת הכחדה, משום שהדור הצעיר כבר אינו משתמש בה. בשל כך יש חשיבות רבה לתעד שפה זו, לפני שתיעלם. המילון המובא כאן הוא פרויקט התיעוד הראשון של אוצר המילים של שפה זו.

פרויקט המילון המקוון של שפת הסימנים של כפר קאסם

המילון המקוון של שפת הסימנים של כפר קאסם הוא משאב מקוון המיועד לקהילת החירשים, חוקרים של שפות סימנים והקהל הרחב. מטרת הפרוייקט היא לתעד את אוצר המילים של שפת הסימנים של כפר קאסם. לצורך זה הוכנה רשימה של כשלוש מאות מילים מתחומים סמנטיים הקשורים לחיי היומיום כגון בית, משפחה, לבוש, אוכל, חגים ומנהגים ועוד. מילים אלו תורגמו לשפת הסימנים הישראלית, והועברו לשלושה אנשים דוברי שפת הסימנים של כפר קאסם. אנשים אלו רכשו את השפה בינקותם, וממשיכים להשתמש בה עד היום כצורת התקשורת העיקרית שלהם. הם התבקשו לתרגם את הסימנים לשפתם. הם צולמו במצלמת וידאו. צילומי וידאו אלו מהווים בסיס לסימנים המופיעים במילון המקוון.

אתר המילון נמצא עדיין בבניה, והוא מתעדכן באופן תדיר. רשימת הסימנים המופיעים במילון היא רשימה חלקית בלבד, ואינה נותנת תמונה מקיפה של אוצר המילים של השפה. עבודת התיעוד של השפה עדיין נמשכת. הפורמט המקוון מאפשר לעדכן את המילון עם התקדמות המחקר על השפה.

השימוש במילון

ניתן לחפש מילים במילון באמצעות הקלדה של מילה בעברית או באנגלית. המידע המופיע לצד כל סימן כולל: תרגום הסימן לעברית, תרגום הסימן לאנגלית, התחום הסמנטי שאליו משתייך הסימן וכן הערות נוספות והבהרות אם ישנן. בעתיד אנו מקווים כי ניתן יהיה לחפש סימן גם באמצעות בחירה של אפיונים צורניים של הסימן, כגון תבנית כף היד ומיקום הסימן. התרגום לעברית נעשה על פי המוסכמות הבאות: פעלים מיוצגים באמצעות צורת שם הפועל ('לאהוב', 'לצחוק'). שמות תואר מיוצגים באמצעות צורת זכר יחיד. שמות עצם מיוצגים באמצעות צורת היחיד

חלק מהסימנים הם רב-משמעיים. הסימן 'חדש' משמעותו גם 'לבן' ו'נקי'. הסימן 'אמא' משמעותו גם 'אשה'. במקרים כאלו, כל המשמעויות של הסימן מופיעות מתחתיו.

צוות המילון:

צוות המחקר: עירית מאיר, יפעת זיו בן-זאב, שרה לנסמן, מיעאד סרסור

עריכת וידאו ומיחשוב: שי דויד, דבי מנשה, דלית אבנון

המסמנים: נסרה סרסור, דלאל סרסור, עבדאללה עאמר